

Umori na slovenskem podeželju

Mateja Ratej, *Vojna po vojni. Štajerske kmečke družine v dvajsetih letih 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2016. 157 strani.

Velika oziroma prva svetovna vojna ni le povzročila milijone mrtvih in sirot, razpad imperijev in posledično preoblikovanje nacionalnega in političnega zemljevida, temveč je bistveno načela in spremenila tudi družbeno strukturo s kulturnimi vzorci, družbenimi normami ter vrednostnimi sistemi vred. Tako drugod kot na Slovenskem, tako v mestih kot na deželi. Vojne razmere, v katerih so zaradi dolgotrajne odsotnosti mož, ženskam pripadle nove vloge, od družinskih do gospodarskih, so močno omajale tradicionalne patriarhalne odnose, še posebej odnose med spoloma. Čeprav je o pravi ženski emancipaciji v modernem pomenu besede še preuranjeno govoriti, pa je vojna vendarle sprožila začetek preoblikovanja socialne in družbene vloge žensk, v sicer omejenem, a vendarle zaznavnem obsegu pa spremenila tudi njihovo samopodobo in samozavedanje. Slednja ni le dodatno begala iz fronte ali ujetništva vrnjenih in z vojnimi grozotami dodobra travmatiziranih hišnih gospodarjev, ampak je očitno ogrožala tudi same temelje vladavine moškega sveta, ki jo je posledično dojemal kot nevarnost ter se temu primerno tudi odzival nanjo.

Takšen, z vojno in zaradi nje na najrazličnejših ravneh bistveno spremenjeni miselni svet, predstavlja izziv, izhodišče in okvir raziskovalne vneme avtorice dela *Vojna po vojni*. Pri čemer zgodovinarka dr. Mateja Ratej preteklost najraje proučuje in razlaga skozi konkretne zgodbe malega človeka, ki je na lastni koži občutil vihar zgodovine, iz njega izšel usodno zaznamovan, za nameček pa ga je ta velika zgodovina potisnila na svoj rob in pahnila v anonimnost. In prav »rehabilitacija anonimnih«, kot sama pravi, Ratejevo najbolj vznemirja. Zato ne preseneča, da izpod njenega peresa iz pozabe in anonimnosti vedno znova vstajajo novi, praviloma tragični junaki. Kot so protirevolucionarni ruski emigranti, ki so se množično zatekli v novonastalo državo južnih Slovanov, ali pa ostali postmonarhični begunci ter prišleki, kakršna sta bila iz daljne Bukovine v Maribor prebegla zakonca Tofan. Njihove presunljive in mestoma celo bizarne usode je Ratejeva na podlagi ar-

hiviranih kazenskih spisov analizirala v svojih zadnjih, leta 2014 oziroma 2015 izdanih monografijah Ruski diptih: Iz življenja ruske emigracije v kraljevini SHS ter Begunstvo profesorja Tofana: Kulturnozgodovinski prerez Maribora v dvajsetih letih 20. stoletja.

V obeh študijah se avtorica z občudovanja vredno raziskovalno strastjo loteva deviantnih dogodkov in njihovih akterjev oziroma se, kot je v predgovoru njene prejšnje študije zapisal dr. Oto Luthar, »osredotoča na anomalije oziroma primere, ki ne ponazarjajo pričakovanih ali uveljavljenih norm, ampak od njih odstopajo«. Gre torej za vzorčen primer t.i. mikrozgodovine, ki z detajlno analizo in rekonstrukcijo nekega manjšega, na prvi pogled historično irelevantnega dogodka ali pojava, in njegovim umeščanjem v najširši družbeni, kulturni ter politični kontekst, dejansko omogoča neposreden vpogled in olajša razumevanje življenja in razmišljanja ljudi v določenem času in prostoru. Tovrsten metodološki pristop in koncept je v zahodnem zgodovinopisju prisoten že desetletja, v našem prostoru pa še dokaj svež, a čedalje opaznejši in prodornejši, pri čemer mu že dobrih dvajset let domicil nudi prav naša revija *Zgodovina za vse*, katere stalna sodelavka je tudi Ratejeva.

V knjigi *Vojna po vojni* pred bralca stopajo štiri mikrozgodovinske študije, nastale na podlagi kazenskih

spisov mariborskega okrožnega sodišča, hranjenih v Pokrajinskem arhivu Maribor. Njihovo izhodišče in glavni predmet so kruti zločini, ki so se pred skoraj stoletjem zgodili nekje na našem podežlju. In ki jih je glede na njihovo strukturo, zaplete in razplete ter zahvaljujoč izraziti narativnosti, mogoče brati tudi kot napete krimiče, ki kar kličejo po ekranizaciji. A ker se vsebine dobre kriminalke ne spodobi vnaprej izdati, se na tem mestu raje zadržimo na širši kulturnozgodovinski freski, ki jo odslikavajo vse štiri zgodbe. Z njo Ratejeva ostaja v dvajsetih letih dvajsetega stoletja, prav tako na Štajerskem, le da se od emigrantov in pogojno rečeno urbane okolja, vrača h koreninam, se pravi na domačo grudo in k domačemu, »avtohtonemu« človeku. Od manjšine k prevladujoči večini, tako v družbeno-socialnem kot etnično-nacionalnem smislu. Kljub pospešeni industrializaciji in urbanizaciji, ki ji na Slovenskem sledimo od osemdesetih in devetdesetih let devetnajstega leta stoletja naprej, je kmečko prebivalstvo tudi v desetletju po koncu prve svetovne vojne tvorilo večino tukajšnje populacije. Tako se je ob ljudskem štetju leta 1931 več kot 60% prebivalstva takratne Dravske banovine preživljalo s kmetijskimi dejavnostmi, pri čemer je bil delež kmečke populacije najvišji prav na severovzhodu Slovenije, se pravi v Prekmurju in na Štajerskem. Kamor sodi tudi mikrookolje mariborskega zaledja, ki ga pod drobnogled vzame avtorica ter skozi usode štirih kmečkih družin razlaga, če se zatečemo k besednjaku nekih drugih časov, tako njegovo materialno bazo kot duhovno nadgradnjo. Predvsem pa že na začetku in po hitrem postopku opravi z nekaterimi bodisi zakoreninjenimi bodisi na novo izumljenimi stereotipi in miti. Ne le s predmoderno, romantično, a kljub temu še kako živo in (vedno bolj) aktualno predstavo o skromnih, pridnih, poštenih in dobrih kmečkih ljudeh, ampak tudi o slovenski biti, katere varuh in ohranjevalec naj bi bila prav domača vas, v kateri naj bi, za razliko od večinoma nemških ali ponemčenih tržanov in meščanov, živeli pravi Slovenci. V to, tako rekoč ponotranjeno predstavo o kleni in ponosni narodni zavesti in identiteti spodnještajerskega podeželskega prebivalstva, avtorica povsem upravičeno podvomi, ko že v uvodu zapiše, da »artikuliranega in enoznačnega slovenskega nacionalnega zavedanja pri kmetih mariborskega zaledja v obravnavanih primerih ni opaziti./.../ četudi so sebe skoraj zagotovo razumevali kot Slovence.« V izredno revnem, gospodarsko, socialno in kulturno zanemarjenem okolju, kamor sta sodila okraja Maribor – levi breg ter Ptuj – okolica »se je kmečko prebivalstvo vsakodnevno ukvarjalo predvsem s preživetjem, pri čemer je svojo duševnost v skladu z družbenimi konvencijami napajalo z vero v (katoliškega) boga.« Pri čemer so »lokalne kmečke skupnosti svoje člane vrednotile na podlagi njihovega odnosa do (kmečkega) dela in ne predvsem na podlagi njihove (jezikovne, nacionalne, politične) pripadnosti«. Z drugimi

besedami, za status in ugled posameznika v njegovem okolju sta bila njegova narodna zavest in jezik, ki ga je uporabljal, precej drugotnega pomena. Kar je zares štel, sta bila njegova marljivost in bogaboječnost. Vsaj tista na zunaj, pri kateri je pogosto šlo za precejšen razkorak z vsakodnevno prakso, ki je krepko odstopala od katoliške moralke ali pa bila celo v njenem popolnem nasprotju, pri čemer, da ne bo pomote, se kmetje glede dvoličnosti in preračunljivosti niso kaj dosti razlikovali od meščanov. Predvsem pa so bili ljudje v razmerah hude socialne neenakosti, ki je pogojevala najrazličnejše oblike podreditve ter vsakodnevni boj za preživetje, za izboljšanje svojega materialnega položaja, ali, še konkretnije, za kos zemlje, pripravljeni storiti tako rekoč vse, mnogi tudi lagati ali celo ubijati. Dejanja glavnih in stranskih junakov morilskih črtic vse to izdatno in nešteto krat potrjujejo, prav tako pa pričajo o neizmerni surovosti, ki ni le spremljala medčloveške odnose, ampak je bila vanje globoko vtkana. Fizično in verbalno nasilje do žensk in otrok je bilo nekaj tako samoumevnega, da je pozornost skupnosti vzbudilo šele v najekstremnejših primerih, kakršni so opisani v knjigi. Seveda bi bilo preveč enostavno za to kriviti zgolj vojno. Slednja je, kot vsaka druga, gotovo prebudila in okrepila najtemnejšo človeško plat, ki je še dolgo po njenem koncu ostajala neobrzdana. A vendarle je bila tradicionalna družba že v osnovi vse prej kot idilična in harmonična, na kar se v poosamosvojitveni vrednostni restavraciji arhetipskega in arhaičnega slovenstva rado pozablja. Svet naših starih je bil, hoteli ali ne, krut in neizprosni. Ne le pred stoletjem ali več, ampak še nedolgo nazaj. Konec koncev je druga svetovna vojna to globoko zakoreninjeno surovost še bolj razplamtela in čeprav je njen bratomorni spopad stare medsosedske napetosti in fantovsko vročernost preusmeril na ideološko raven, je pod njenim površjem pogosto šlo za isto stvar. Tudi po letu 1945 so patriarhalni odnosi vztrajno kljubovali humanizaciji in modernizaciji, ki jo je nova oblast z ukrepi in parolami (pa tudi palico) bolj ali manj uspešno, predvsem pa dosti počasneje, kot bi si želela, vbijala v človeška srca in možgane.

Priložnosti za nadaljevanje različnih, a obenem primerljivih mikrozgodovinskih študij tako ostaja na pretek, prav njihov seštevek pa predstavlja najboljši približek tega, čemur pravimo nacionalna zgodovina. Čeravno se, po lastnih besedah, Ratejeva le-te izogiba, tudi njej velja sugestija k razmisleku o kakšni širši kulturnozgodovinski sintezi, ki bi v časih, ki jih živimo, bila nadvse dobrodošla ter dragocena. Za lažje dojetje tega, kdo smo in od kod prihajamo. In v izogib prehudega presenečenja, kadar spokojni mir naše tihe doline ne zmoti le veselo vriskanje ob zvoku frajtonarice, ampak tudi kakšen usodnejši in nevarnejši krik.

Tone Kregar